

TWEE EN MEER TALEN BIJ JONGE KINDEREN

Anne-Marie Schaerlaekens

1. Jonge tweetalige kinderen

Het aantal jonge kinderen dat twee- of meertalig opgroeit, neemt in onze samenleving ongetwijfeld toe. Er is de globalisering, de grotere mobiliteit, er zijn meer taalgemengde huwelijken, en ook de migratiestromen groeien.

Welke taal/talen het kind verwerft, hangt hoofdzakelijk af van drie biotopen: het thuismilieu (ouders, grootouders, kinderoppas), het opvang- of schoolmilieu (crèche, kleuterschool, school) en de geografische omgeving (woonwijk, dorp, stad, streek, land). Een kind kan zo drie- vier- of meertalig worden. Voorbeeld:

Een Duitssprekende vader en een Spaanssprekende moeder die in Hamburg wonen, kunnen hun kind tweetalig opvoeden (Duits/Spaans). Hetzelfde gezin kan bijvoorbeeld naar Londen verhuizen, dan zijn er reeds drie talen in het spel (Duits/Spaans/Engels). Maar het gezin kan ook in een tweetalige of taalgemengde stad of buurt gaan wonen, bijvoorbeeld in Brussel (Duits/Spaans/Frans/Nederlands). En dan huurt men wellicht voor het kind een Poolssprekende au-pair in als kinderoppas.

In vergelijking hiermee is de situatie van het kind dat opgroeit in een Nederlandstalig gezin en Franstalig onderwijs volgt, of van het kind dat thuis Turks spreekt en Nederlandstalig onderwijs volgt, haast heel eenvoudig. Ook de situatie dialect/standaardtaal kan als een zachte vorm van tweetaligheid gekenmerkt worden. Voorbeeld:

In een interview vertelt ex-premier Di Rupo, zoon van migrantenouders: “...mijn moeder sprak met ons altijd in het dialect, het patois van de Abruzzen. Met dat dialect als vertrekpunt heb ik, door naar de Italiaanse televisie te kijken en naar de radio te luisteren, Italiaans geleerd. Frans kwam via de Waalse kinderen op school. (*De Standaard* 28/9/2007)

Heel specifiek is de tweetaligheid van dove kinderen die gebarentaal én gesproken taal verwerven. Buitenlandse adoptiekinderen worden soms vrij abrupt afgesneden van hun eerste moedertaal, om in een nieuwe taal opnieuw te starten. Er is dus niet één, maar er zijn heel veel soorten tweetaligheid bij kinderen. Maar het meest voorkomend zijn toch de twee types: de simultane tweetaligheid (binnen het gezin) en de successieve tweetaligheid (gezin versus school). Daar gaan we iets dieper op in.

2. Simultane tweetaligheid

Simultane tweetaligheid wordt ook wel gezinstweetaligheid genoemd of tweetaligheid als moedertaal. Voorbeeld:

Moeder spreekt met het kind steeds Nederlands, vader steeds Frans. Of moeder spreekt steeds Engels en vader Nederlands. De respectieve grootouders en familie gebruiken ook hun eigen taal tegenover het kind.

Voor jonge kinderen (tot ongeveer zeven jaar) is het, op basis van de neuro-anatomische en neurobiologische eigenschappen van de hersenen, heel goed mogelijk om twee moedertalen te leren. Iedereen kent wel kinderen die moedertaalgebruikers worden van meer dan één taal. In de wetenschappelijke literatuur zijn er tal van casestudies beschreven, in een grote variëteit van talen. De eerste en beroemdste is die van Leopold (1939). Graag wijs ik erop dat er meestal kinderen van de linguïsten zelf, of uit hun naaste omgeving, gevolgd en beschreven worden: toch een ietwat select publiek dus.

Hoe verloopt deze simultane tweetaligheid nu? In grote lijnen wordt in elke taal afzonderlijk hetzelfde patroon gevolgd als bij de eentalige taalverwerving. De verschillende stadia uit het eentalige taalverwervingsproces zijn dan ook goed herkenbaar. Er is een actieve *brabbelperiode*, gevolgd door *eerste woordjes*. Er wordt nogal eens gerapporteerd dat die wat langer op zich laat wachten: niet onlogisch omdat het kind bij het passief snappen van die woorden toch wat meer moet verwerken. Maar alras gebruikt het kind losse woorden en ook standaarduitdrukkingen, afwisselend, in beide talen. In het *twee-en meerwoordstadium* worden woorden, meestal in hun basisvorm, samengevoegd tot zinnetjes. In deze zinnetjes zetten kinderen meestal twee woorden uit dezelfde taal samen, maar het kan ook gebeuren dat woorden uit beide talen samengevoegd worden. Voorbeelden:

allgone cheese, want milk, papa weg, Bart slapen
chair zitten, want koekje, daddy spelen, dog buiten (Engels/Nederlands)
grote macara (grote hijskraan) (Nederlands/Roemeens)

Vanaf drie jaar spreekt men bij eentalige kinderen van de *differentiatiefase*. De zinnen worden langer en grammaticaal complexer. Bij tweetalige kinderen is dat ook zo. Daarbij kan occasioneel de woordenschat, maar ook de grammatica van de twee talen gemengd worden, men spreekt dan van *code-switching*, of van een *mixing-periode*. Voorbeelden:

Le petit garçon mangt (het jongetje eet)
De kabouter pêcht (de kabouter vist) (Nederlands/Frans)
Maa-maa li-go hoi paddenstoel (mama dit is een paddenstoel)
(Chinees/Nederlands)

Ik ben zinging (ik ben aan het zingen)
Ik ben aan 't walken (ik ben aan het wandelen)
A beautiful housje (een mooi huisje) (Engels/Nederlands)
Putzen Zähne con jabon (tanden poetsen met zeep) (Duits/Spaans)
Was für noise it makes?
Ich cover michself up (Engels/Duits)

Maakt de driejarige dan geen onderscheid tussen de twee talen? Toch wel, want op deze leeftijd hecht het kind duidelijk aan het principe: één situatie – één taal. Het zal dan ook protesteren wanneer vaste patronen doorbroken worden: bijvoorbeeld wanneer vader plotseling de taal van moeder gaat spreken. De periode tussen drie en vijf is voor elk kind een intensieve taalleerperiode. Naarmate het kind vordert, breidt het zijn woordenschat van de twee talen uit en bouwt het twee grammaticale systemen op. De interferentiefouten zullen dan ook vanzelf verdwijnen. In deze periode is het belangrijk dat beide talen voor het kind systematisch van elkaar gescheiden zijn, hetzij naar de persoon die ze spreekt, hetzij naar duidelijke situaties. Tegelijk moet er ook op gelet worden dat het kind in beide talen voldoende aanbod krijgt. Soms verloopt dat vrij spontaan, soms tekenen gezinnen hiertoe een heus taalaanbodsplan uit. Voorbeeld:

Een moeder die Duits als moedertaal heeft en met haar gezin in Nederland woont, vindt het belangrijk dat thuis zo veel mogelijk Nederlands gesproken wordt. Aan de andere kant zou ze toch ook willen dat haar kinderen Duits leren, al was het alleen maar opdat opa en oma in Duitsland het contact met hun kleinkinderen niet zouden verliezen.

Moeder besluit tot de volgende oplossing: ze spreekt tegen haar kinderen de hele dag Nederlands, maar ze voert een Duits halfuurtje in: elke dag na het avondeten spreekt ze met haar kinderen Duits, leest ze Duitse boekjes voor, zingt ze Duitse kinderliedjes. Ook als er contact is met de Duitstalige familie wordt consequent op die taal overgeschakeld: de grootouders proberen dus geen gebroken Nederlands tegen hun kleinkinderen te praten.

Rond vijf jaar heeft het kind al een goed competentieniveau in beide talen. Op basis van zijn ontwikkelend metalinguïstisch bewustzijn kan het dan ook taal en persoon beginnen loskoppelen. Dat gebeurt meestal tussen vijf en zeven jaar. Het eentalig opgevoede kind beheerst ongeveer tussen vijf en zeven jaar de basisregels van de moedertaal. Het hanteren van alle syntactische constructies en hun uitzonderingen loopt uit tot de leeftijd van ongeveer negen of tien jaar. Ook bij tweetalige kinderen worden de basisbeheersing en de verfijnde beheersing rond dezelfde twee tijdstippen geplaatst.

Simultaan tweetalig opgevoede kinderen kunnen dus uitgroeien tot goede beheersers van twee talen. Maar lukt dat ook altijd? Ouders die goede voornemens hebben om het kind steeds in twee talen toe te spreken hebben het niet altijd gemakkelijk om dat ook vol te houden. Een voorbeeld:

Een Belgisch echtpaar van wie de moeder Nederlands als moedertaal heeft en de vader Frans (beiden zijn echter ook behoorlijk tweetalig) vindt het een groot voordeel voor hun kinderen om tweetalig te worden, zowel om de familiebanden te onderhouden als voor de latere school- en beroepsmogelijkheden. Ze besluiten elk hun eigen moedertaal te spreken tegen hun kinderen. Dat gaat prima tot de kinderen naar school gaan. Het echtpaar woont in Gembloux en zowel de school- als de omgevingstaal is Frans. De zoon van acht wil nog wel Nederlands praten thuis en bij familie, maar heeft er een speciale hekel aan als zijn moeder hem aan de schoolpoort in die taal begroet. Ook wanneer er vriendjes thuis komen spelen wil hij die taal niet horen: hij wil zich aansluiten bij de peer-groep. Moeder wil de achteruitgang van het Nederlandse taalaanbod voor haar twee kinderen compenseren door hen naar Nederlandstalige kinder-tv te laten kijken, maar stoot hierbij op het probleem dat vele programma's waarin leuk en correct Nederlands te horen is niet op de kabel-tv zijn in Gembloux.

Een blijvende gezinstweetaligheid blijkt dan ook voor de meeste ouders een grotere opdracht dan ze zich aanvankelijk hadden voorgesteld...

3. Successieve tweetaligheid

Een kind dat thuis wordt opgevoed in één taal (bijvoorbeeld Turks, Nederlands) en op een wat later tijdstip, meestal in de kleuterschool of in de basisschool, wordt geconfronteerd met een andere taal (bijvoorbeeld Nederlands, Frans), noemt men successief tweetalig. Meestal zal het kind die tweede taal dan verwerven in een natuurlijke omgeving (onderdompeling of immersie). Soms is er daarbij speciale leerhulp op school, soms niet.

Kinderen van vluchtelingen bijvoorbeeld worden dikwijls tweetalig in de natuurlijke omgeving. Zij worden 'losgelaten' op een anderstalige speelplaats en er wordt van hen verwacht dat zij de heersende taal daar oppikken. Dit is de 'swim-or-sink'methode. Hiermee kunnen begrijpelijkerwijs heel wat emotionele problemen verbonden zijn. Voorbeeld:

De kleuterjuf van een Albanees vluchtelingenkind begrijpt aanvankelijk helemaal niets van wat het kind wil uitdrukken, ook niet wanneer het bijvoorbeeld (in zijn moedertaal) zegt dringend een plasje te moeten doen. Omdat de kleuterleidster dat niet begreep, staat het kind nu voor de hele groep met een natte broek.

Bij successieve tweetaligheid is de uitgangssituatie essentieel verschillend van die bij simultane tweetaligheid. Het tweede-taalleren bouwt bij successieve tweetaligheid voort

op de fundamenteën van de eerste taal. Het kind kent al iets over taal. Zo weet bijvoorbeeld een doorsnee driejarige dat woorden iets kunnen betekenen, dat men met woorden iets kan aanwijzen, vragen of te pakken krijgen. Ook weet het kind al dat woorden samengevoegd kunnen worden tot zinnen en dat men kan spreken over dingen die niet aanwezig zijn, over het verleden, over de toekomst. Talen, hoe verschillend ze ook mogen lijken, hebben immers veel gemeen. Het niveau van de moedertaal bepaalt dus mee het niveau van de nieuwe taal. Voor het kind is het dus een groot voordeel om al wat over taal te kennen. Aan dit grote voordeel zit een relatief klein nadeel: de nieuwe taalleerder plaatst weleens ten onrechte realisatietechnieken van de ene taal naar de andere taal over. Hierdoor ontstaan de fameuze interferentieverschijnselen. Voorbeelden:

two shoen (twee schoenen)
klein housje (klein huisje)
I have this apple eaten (ik heb deze appel gegeten)
Als ik travel, dan ben ik meestal travelling in Europe
(Nederlands/Engels)
Jij mag nie throw weapons in die poel nie (je mag geen wapens in
de poel gooien) (Afrikaans/Engels)

Overigens blijken kinderen bij het verwerven van een tweede taal in grote mate dezelfde trial-and-errorschema's te doorlopen als kinderen die deze taal als enige moedertaal verwerven. Zo zal er in het Nederlands van jonge migranten soms sprake zijn van overregularisatie bij de morfologie: ik loopte, ik valde, ik heb gelogen (=gelegen), net zoals bij Nederlandstalige kinderen in een bepaalde periode.

Het resultaat van vroege successieve tweetaligheid kan heel variabel zijn. Sommige kinderen zullen zich ontpoppen tot perfect gebalanceerde tweetaligen, sommigen halen een minder hoog niveau in de tweede taal. Bij anderen zal juist het niveau van hun eerste moedertaal eronder lijden: op een laag pitje blijven, of zelfs in de loop van het leven geheel verdwijnen. Ook hier getuigen sommige ouders hoe moeilijk het kan zijn de oorspronkelijke voornemens waar te maken in het echte leven. Voorbeeld:

Een echtpaar van wie de vader Engelssprekend en de moeder Nederlandsprekend is, vertrekt naar Canada en had zich voorgenomen hun kind tweetalig Nederlands/Engels op te voeden. Zij formuleren hun problemen als volgt: 'Tot nu toe had Leen (4 jaar) geen echte problemen om de twee talen Nederlands en Engels aan te leren. Sinds ze naar de Engelstalige kleuterschool gaat, is dat echter veranderd. We moeten, als ouders, wel erg ons best doen om haar aan te sporen Nederlands te blijven gebruiken. Ze geeft er duidelijk de voorkeur aan om Engels tegen ons te praten, zelfs als we zelf voortdurend Nederlands gebruiken. We vragen haar soms om toch Nederlands te praten, en dan doet ze dat een paar zinnen en schakelt daarna meteen weer over op het Engels. Het is niet steeds gemakkelijk om

het juiste evenwicht te vinden tussen haar aansporen om Nederlands te blijven gebruiken, vooral tegen haar moeder, en een goede communicatie open te houden. Ze reageert dan dikwijls heel slim met: “Van papa mag Engels wel.”

Hetzelfde overkomt menig migrantengezin in België of Nederland. Met een dominerende omgevingstaal wordt het moeilijk tegen de stroom op te roeien.

4. Enkele voorzichtige conclusies.

Over vroege twee/ meertaligheid bij kinderen is veel onderzoek gedaan vanuit heel verschillende disciplines: psychologie, linguïstiek, sociologie, neurolinguïstiek, antropologie.... Slechts zelden spreekt er uit die onderzoeken een eenduidige visie.

Veel onderzoek is gemotiveerd door heel praktijkgerichte vragen: hoe kan het vreemde-taalleren sneller en efficiënter? En bovendien is de toon van vele geschriften nogal polemisch, vermits de materie vaak is ingebed in politieke discussies.

Dat de onderzoeksresultaten omtrent het succes van vroege tweetaligheid zo uiteenlopend zijn, heeft ook te maken met het feit dat er heel veel factoren in het spel zijn die maken dat de ene tweetaligheid lang de andere niet is. Tweetaligheid is immers bij uitstek een multifactorieel proces: naast taalaanleg, intelligentie, sociale vaardigheden, leervaardigheid, leeftijd, motivatie, expositietijd en leertijd, spelen ook een hele rits omgevingsfactoren een rol. Dat verklaart ook waarom het haast onmogelijk is grote groepen eentaligen en tweetaligen te vergelijken: al die factoren zijn immers niet perfect onder controle te houden. Opgepast dus met de wetenschapspagina uit je krant die de ene week meldt dat eentaligen sneller alzheimer krijgen, en de volgende week dat tweetaligen minder goede wiskunderresultaten haalden in onderzoek zo-en-zo in land zus-en-zo!

Een vaststelling waar vrijwel iedereen het over eens is, is dat tweetaligheid op jonge leeftijd (ingezet vòòr tien jaar), normaal leidt tot een *accentloos* spreken van de tweede taal. De recente bevindingen van het luisteronderzoek bevestigen dat baby's reeds de vroege klankperceptie 'filteren' naar foneemsystemen toe. Hun eigen foneemproductie neemt dan ook vroeg de kenmerken van de aangeboden taal of talen over. Bij volwassenen die een vreemde taal leren, zal dat totaal accentloze eerder uitzonderlijk zijn. Of kinderen voor de overige aspecten ook betere tweedetaalverwerwers zijn is minder eenduidig. Er is ook evidentie dat pubers, adolescenten en volwassenen bij gelijke leertijd veel sneller vorderingen maken met de aspecten woordenschat en grammatica. Het volledig ontwikkelde metalinguïstische bewustzijn en de algemene cognitieve vaardigheden zouden hierbij een rol spelen.

Recent neurolinguïstisch onderzoek bevestigt de universele lokalisatie van de voornaamste taalfuncties in de hersenen. Wanneer men Japanse en Britse kinderen de opdracht

geeft rijmwoorden te zoeken, dan worden identiek dezelfde hersendelen geactiveerd. Maar er is ook onderzoek dat wijst in de richting van een verschillende lokalisatie in de hersenen van een aantal taalfuncties bij vroege en latere tweedetaalverwerwers. In grote lijnen zouden personen die voor hun zevende jaar tweetalig werden overlappende corticale activiteit vertonen voor de twee talen. Bij personen die later tweetalig zijn geworden zouden de functionele centra voor de twee talen meer verspreid liggen.

Sinds kort kan men niet alleen de taalzones in de hersenen lokaliseren, maar ook de werking ervan tijdens taalopdrachten beter in kaart brengen (de zogenaamde f-MRI methode). Hieruit zou blijken dat de hersenen wel anders functioneren bij een- en tweetaligen, bijvoorbeeld bij het selecteren van woorden. Maar echt eenduidig zijn de onderzoeksresultaten hieromtrent nog niet, er is zeker meer onderzoek nodig. Een recent overzicht over neurolingvistisch onderzoek bij tweetaligen vindt men bij Wong, Yin en O'Brian (2016). En het januarinummer 2017 van *Developmental Science* is geheel gewijd aan neurologisch onderzoek bij heel jonge tweetalige kinderen.

Men kan rustig stellen dat er geen fundamentele bezwaren zijn tegen een vroege tweetalige opvoeding. Maar men moet er eerlijkheidshalve aan toevoegen dat die van de omgeving een volgehouden inspanning zal vereisen, inspanning die meestal schromelijk onderschat wordt.

Kinderen met ernstige cognitieve, emotionele, psychische, of medische problemen en kinderen met een zwak gehoor of echte zwakke taalaanleg hebben het al moeilijk genoeg om één taal te verwerven. Voor hen kan het voordeel van de tweetalige opvoeding een absoluut nadeel worden: ze verwerven van de twee talen te weinig om communicatief goed te kunnen functioneren. Van tevoren valt echter maar heel zelden in te schatten of een kind een van die problemen zal manifesteren. In die zin blijft het kiezen voor een tweetalige opvoeding dus toch wat een sprong in het duister.

Daarnaast zijn er hordes van kinderen die vlot twee, drie of meer talen verwerven.

Kortom: "een kind is een talenwonder" zegt men. En dat zijn de meeste kinderen inderdaad, hun leercapaciteiten voor taal zijn indrukwekkend. Het volstaat eraan te denken dat er kleine Romeintjes (vijf jaar!) zijn geweest die vloeiend Latijn met alle naamvallen spraken, of Griekjes van zes die alle werkwoordsvormen, inclusief dualis en aorist hanteerden.

Maar toch kunnen sommige kinderen ook overschat worden. Dat geldt voor kinderen met ontwikkelingsproblemen, en voor de jonge heer uit de cartoon hiernaast:

"De richting Chinees-Sanskriet-Fortran-Comanche is helaas vol, maar we kunnen de jongeheer inschrijven voor Russisch-Azteek-Klingon."

© DOMINO

Uit: Het succes van tweetalig opvoeden,
Elisabeth van der Linden & Folkert Kuijken,
Acco, 2012

Literatuur

- Leopold, W. (1939-1949). *Speech Development of a Bilingual Child: a Linguist's record*. Evanston: North Western University Press.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: An introduction to Bilingualism*. Malden, Blackwell Publishing.
- Schaerlaekens, A. (2016). *De taalontwikkeling van het Kind*. Groningen, Wolters.
- Van der Linden, E. & Kuiken, F.,(2012), *Het succes van tweetalig opvoeden*. Leuven/den Haag, ACCO.
- Wong, B., Yin, B., O'Brian, B., (2016) Neurolinguistics: Structure, Function, and Connectivity in the Bilingual Brain. BioMed Research International Article ID7069274.

Anne-Marie Schaerlaekens

Germaanse filologie, 1965

Psycholinguïstiek en Logopedie, 1968

Emeritus hoogleraar Taalontwikkeling en
Taalontwikkelingsstoornissen, KU Leuven